

УДК 330.55,330.59

**М. М. Гузь, канд. екон. наук,
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”**

АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ЕКОНОМІЧНОГО ТА СУСПІЛЬНОГО ДОБРОБУТУ НАСЕЛЕННЯ

У статті хронологізовано та проаналізовано основні показники економічного та суспільного добробуту населення країни, їх особливість та структуру. Розглянуто методичні підходи до вимірювання розвитку суспільного добробуту та обґрунтовано необхідність їх удосконалення.

Ключові слова: суспільний добробут, економічний добробут, соціальний добробут, показники добробуту.

Постановка проблеми. Економічний розвиток країни, як основна мета будь-якої державної політики, визначається як довготривалий процес перетворень в економіці, який охоплює як кількісні (економічне зростання), так і якісні зміни (соціально-економічний прогрес), в результаті яких зростає добробут суспільства. В умовах соціально-економічного прогресу відбувається розширення поняття добробуту суспільства, до якого, окрім економічних характеристик, включаються чинники добробуту, які виходять за межі споживання благ і послуг. Поняття суспільного добробуту значно ширше поняття економічного добробуту, тому для його розрахунку потрібно оцінювати величину не лише економічного, а й соціального добробуту суспільства.

Питання виміру рівня економічного та суспільного добробуту населення країни впродовж довгих років цікавили багатьох вчених, адже всесторонньо дослідити добробут неможливо без розробки практичного інструментарію оцінювання його величини. На сьогодні ще й досі лишаються невирішеними деякі питання в рамках проблематики оцінювання добробуту нації, вирішення яких можна об'єднати в три основні завдання, що наразі стоять перед науковцями: окреслити показники, які доцільно включати в розрахунки суспільного добробуту, визначити підходи до вимірювання величини цих показників та розробити алгоритми розрахунку величин показників добробуту.

Аналіз останніх публікацій. Питанням виміру економічного та суспільного добробуту приділяли багато уваги такі видатні вчені, як А. Пігу, Г. Далі, Дж. Кобба, Н. Калдор, Дж. Хікс, К. Ерроу, П. Самуельсон, В. Нордхауз, А. Аткинсона, С. Колма, А. Сена, Дж. Тобін та інші. Серед вітчизняних науковців вивченням рівня та якості життя займалися такі науковці: Е. М. Лібанова, Т. М. Кір'ян, В. Д. Базилевич, К. С. Баластрик, Л. О. Баластрик, В. І. Приймак, А. А. Чухно, П. С. Єщенко,

Г. Н. Климко, А. О. Ігнатюк та інші. Разом з тим залишаються відкритими такі питання, як ідентифікація та систематизація показників виміру не лише економічного, а й суспільного добробуту в цілому. Також не знайшли свого вирішення питання щодо сутності деяких показників, методичних підходів до їх вимірювання та розрахунків їх складових.

Метою статті є ідентифікація та аналіз показників виміру суспільного добробуту населення країни, визначення основних відмінностей у методологічних підходах до їх вимірювання, дослідження структурних елементів показників і проблем їх розрахунку.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до річного звіту Міжнародної комісії з вимірювання економічного та соціального прогресу (International Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress) добробут визначається як комплексний показник, який включає: матеріальні життєво-необхідні стандарти (дохід, споживання та багатство); здоров'я; освіту; особисті інтереси та види діяльності, включаючи працю; право політичного голосу та управління; соціальні зв'язки та взаємовідносини; навколишнє середовище (сьогоднішній стан та майбутній); безпеку (як в економічному сенсі, так і фізичному) [13]. Отже, поняття "добробут" складається з двох складових – економічної та соціальної.

Оскільки, на думку видатного англійського економіста Артура Пігу, величину соціального добробуту неможливо виразити кількісною мірою, то він вводить поняття економічного добробуту [6], який враховує виключно економічні фактори задоволення потреб населення, що, на думку Пігу, свідчить про його добробут. Як міру для оцінювання величини економічного добробуту населення будь-якої країни А. Пігу запропонував використати ВВП на душу населення, оскільки його можна оцінити у грошовому еквіваленті.

Однак використання даного показника як міри економічного добробуту має значні недоліки, на що вказують багато дослідників.

ВВП не враховує ступінь нерівності в доходах населення; не включає зміну якості товарів; вартісну оцінку дозвілля; обсяг продукції, створеної тіньовим сектором економіки; а також деякі позаринкові види діяльності, що здійснюються в межах домогосподарств. Натомість він включає вартість природоохоронних заходів, які виконує держава для поліпшення екологічної ситуації на її території, хоча ця вартість завищує рівень матеріального добробуту населення. ВВП скоріше є показником потужності ринкової економіки, а не рівня достатку населення.

Ця критика спонукала вчених до розробки показників, за допомогою яких можливо більш адекватно відобразити величину не лише економічного, але й *суспільного добробуту* населення країни, який, на

відміну від економічного, включає такі соціальні блага, як рівень освіти, культури, безпеки, стан навколишнього середовища, наявність суспільних інститутів тощо. Основні показники економічного та суспільного добробуту населення зазначені в таблиці 1 (за даними офіційного сайту Відділу ООН по статистиці [2]).

Таблиця 1 – Основні показники економічного та суспільного добробуту нації

Назва показника (укр.)	Назва показника (англ.)	Автор(и)	Рік виведення	Країна (організація)
Чистий економічний добробут	MEW (Measure of Economic Welfare)	Вільям Нордгауз і Джеймс Тобін	1972	США
Збалансований показник економічного добробуту	SMEW (Sustainable Measure of Economic Welfare)	Вільям Нордгауз і Джеймс Тобін	1973	США
Чистий національний прибуток	NNW (Net National Welfare)	Мійохей Шиохара	1973	Японія
Економічні перспективи добробуту	EAW (Economic Aspects of Welfare index)	Ксенофон Золатас	1981	Греція
Індекс стійкого економічного добробуту (Індекс збалансованого добробуту)	ISEW (Index of Sustainable Economic Welfare)	Герман Далі та Джон Кобб	1989	США
Індекс розвитку людського потенціалу (Індекс гуманітарного розвитку)	HDI (Human development index)	Махбубель Хак та Амартя Сен	1990	ООН
Індикатор справжнього прогресу	GPI (Genuine Progress Indicator)	Група вчених	1995	Redefining Progress
Національні рахунки добробуту	NAW (National Accounts of Well-being)	Феліція Хупперт	2005	New Economics Foundation (NEF)
Міжнародний індекс щастя	HPI (Happy Planet Index)	Група вчених	2006	New Economics Foundation (NEF)

Чистий економічний добробут (MEW). Вільям Нордгауз і Джеймс Тобін розробили показник (міру) економічного добробуту.

Пол Самуельсон перейменував його в чистий економічний добробут (ЧЕД) [8]. ЧЕД не є конкретним самостійним статистичним показником, а застосовується тільки як доповнення до валового внутрішнього продукту. ЧЕД цікавий більше з теоретичної точки зору, оскільки на практиці статистичні служби ООН і національного обліку окремих країн не мають уніфікованої методики його розрахунку. Це пояснюється складністю грошового оцінювання всіх тих видів діяльності, які не мають ринкового характеру. Однак загальний розрахунок ЧЕД можна подати у вигляді формули [1].

$$\begin{aligned}
 \text{ЧЕД} = \text{ВВП} - & \left(\begin{array}{c} \text{Негативні} \\ \text{екологічні} \\ \text{ефекти} \\ \text{у грошовому} \\ \text{вираженні} \end{array} \right) + \left(\begin{array}{c} \text{Позаринкова} \\ \text{діяльність} \\ \text{у грошовому} \\ \text{вираженні} \end{array} \right) + \left(\begin{array}{c} \text{Результати} \\ \text{тіньової} \\ \text{діяльності,} \\ \text{яка виробляє} \\ \text{блага,} \\ \text{у грошовому} \\ \text{вираженні} \end{array} \right) - \left(\begin{array}{c} \text{Результати} \\ \text{тіньової} \\ \text{діяльності,} \\ \text{яка виробляє} \\ \text{антиблага,} \\ \text{у грошовому} \\ \text{вираженні} \end{array} \right) + \\
 & + \left(\begin{array}{c} \text{Грошове вираження} \\ \text{збільшення вільного часу} \\ \text{та якості відпочинку} \end{array} \right) - \left(\begin{array}{c} \text{Негативні наслідки} \\ \text{свавілля монополій} \\ \text{та урбанізації} \end{array} \right) \quad (1)
 \end{aligned}$$

Разом з показником MEW В. Нордгауз та Дж. Тобін для оцінювання величини економічного добробуту запропонували **збалансований показник економічного добробуту** (SMEW), у розрахунку якого, окрім вищезазначених складових показника MEW, використовується ще й оцінка суспільного та приватного багатства, включаючи відновлювальний та невідновлювальний капітал, а також беруться до уваги зміни у загальному багатстві нації.

Чистий національний прибуток (NNW) ґрунтується на соціальних індикаторах та включає дев'ять компонентів: державне споживання (витрати на освіту, охорону здоров'я та соціальне забезпечення); особисте споживання (визначається відніманням від особистого споживання у складі ВВП витрат на споживчі товари довгострокового споживання та транспортні витрати в межах міста); послуги державного капіталу (послуги, які надають навчальні, лікувальні, культурно-побутові державні установи, а також державні житлові фонди); послуги споживчого капіталу (витрати на придбання товарів довгострокового користування, які є в статистиці національного доходу); вільний час; неринкова діяльність (праця домогосподарок); природоохоронні витрати (вартість заходів охорони навколишнього середовища); збитки від забруднення середовища (річні витрати на утримання забрудненого

довкілля на рівні припустимих санітарних норм); збитки від урбанізації (збитки від дорожньо-транспортних пригод і погіршення умов поїздки на роботу і назад.

Перші шість з цих складових для розрахунку величини економічного добробуту є стимуляторами, тобто додаються, а останні три – де-стимуляторами, тобто беруться із знаком мінус [7].

З метою визначення повного діапазону фактичних змін добробуту у 1981 р. був розроблений показник *економічної перспективи добробуту* (EAW). Індекс EAW у своїй основі базується на значенні національного доходу та відрізняється від MEW зосередженням на поточному споживанні, нехтуючи накопиченням капіталу.

Для розрахунку EAW необхідно з особистого споживання відняти витрати на цінності довгострокового споживання; рекламу; природні ресурси; зростаючі соціальні витрати на подолання забруднення навколишнього середовища; витрати на особисте здоров'я та освіту; витрати, що виникають у зв'язку із забрудненням навколишнього середовища. Крім того, до особистого споживання додаються послуги державного капіталу, послуги від товарів довгострокового споживання, домашні послуги, вільний час, послуги громадського сектору (витрати на освіту та здоров'я) [11].

Індекс стійкого економічного добробуту (ISEW). Спираючись на показник економічного добробуту Нордхауза і Тобіна, у 1989 році головний економіст соціологічного департаменту Світового банку Герман Далі та християнський теолог Джон Б. Кобб запропонували, беручи до уваги вибраний дослідниками перелік суспільних і соціологічних аспектів, показник ISEW – основний показник сталого розвитку суспільства (процес збільшення існуючого добробуту покоління без збитків для добробуту майбутніх поколінь). На відміну від попередніх показників, ISEW включає змінну, яка відповідає за розподіл доходів у суспільстві, а також не бере до уваги монетарну вартість відпочинку, оскільки цей вид діяльності людини дуже важко виміряти [9].

У загальному вигляді розрахунок ISEW здійснюється за формулою [11].

Серед багатьох підходів щодо визначення соціального розвитку суспільства як основи суспільного добробуту населення, найбільш універсальним, є підхід, представлений ООН. У світових звітах про соціальний розвиток ООН, згідно з методологією, яку вона пропагує, враховує для окремих країн світу показники, які порівнюють рівень їхнього соціального розвитку. Найуніверсальнішим з них є *індекс розвитку людського потенціалу* (HDI) – агрегатний показник, що включає широкий діапазон статистичних даних добробуту, які об'єднані в чотири індекси: очікувана середня тривалість життя; індекс освіти (рівень

грамотності дорослого населення країни (2/3 індексу) і сукупна частка учнів та студентів (1/3 індексу); доступність освіти (зведений показник того, наскільки вільним є доступ до вищих навчальних закладів усіх рівнів); рівень життя (оцінений через ВВП на душу населення при паритеті купівельної спроможності в доларах США) [4].

$$\begin{aligned}
 \text{ISEW} = & \left(\begin{array}{l} \text{Витрати} \\ \text{споживачів} \\ \text{(скориговані} \\ \text{на нерівність} \\ \text{розподілу} \\ \text{доходів)} \end{array} \right) + \left(\begin{array}{l} \text{Суспільні} \\ \text{видатки} \\ \text{за винятком} \\ \text{видатків} \\ \text{на охорону} \end{array} \right) + \left(\begin{array}{l} \text{Зростання} \\ \text{капіталу} \\ \text{та чисті зміни} \\ \text{зовнішньо-} \\ \text{економічного} \\ \text{балансу} \end{array} \right) + \left(\begin{array}{l} \text{Взаємні} \\ \text{послуги} \\ \text{в домашніх} \\ \text{господарствах} \end{array} \right) - \\
 & - \left(\begin{array}{l} \text{Приватні} \\ \text{видатки} \\ \text{на захист} \end{array} \right) - \left(\begin{array}{l} \text{Витрати} \\ \text{на протидію} \\ \text{соціологічній} \\ \text{деградації} \end{array} \right) - \left(\begin{array}{l} \text{Девальвація} \\ \text{природничого} \\ \text{капіталу} \end{array} \right) \quad (2)
 \end{aligned}$$

Цей показник використовується як критерій при ієрархії країн відповідно до їхнього загального рівня розвитку. Показник HDI знаходиться в межах від 0 до 1. Чим нижчий рівень показника, тим вищий соціальний рівень даної країни. Нижче 0,5 розміщені країни, що розвиваються, у межах від 0,5 до 0,8 – середньорозвинуті країни, а в межах від 0,8 до 1,0 – високорозвинуті країни.

Усталена думка, що саме споживання, а не виробництво відображає справжній рівень добробуту, спонукала до розробки неприбутковою організацією “Redefining Progress” у 1995 р. *індикатора справжнього прогресу* (GPI), що ґрунтується на величині споживчих витрат. Він є подібний до ISEW, а тому ISEW та GPI дуже часто вживають як альтернативні назви одного і того ж індексу. Однак GPI включає більшу кількість зважених економічних показників, наприклад: обсяг добровільної і безкоштовної роботи, обсяг вільного часу, розподіл доходів, вплив економіки на довкілля, екологічні стандарти, вартість злочину.

Національні рахунки добробуту (NAW). У 2005 році професор Кембриджського університету Феліція Хупперт разом з неприбутковою міжнародною організацією NEF розробили теоретичний модуль з 50 питань для оцінки “особистого та соціального добробуту” – NAW. Новизна цього підходу полягає у виділенні окремих складових у суб’єктивному добробуті та індивідуальній їх оцінці. Структура національних рахунків добробуту складається з трьох основних компонентів:

- особистий добробут (емоційна рівновага; задоволення життям; позитивне існування (незалежність, компетентність, залученість та наявність цілі й сенсу у житті); життєздатність; стійкість та самооцінка);

- соціальний добробут (відносини, що підтримують (особисті, дружні, родинні); довіра та приналежність до певних суспільних груп);
- задоволення роботою [12].

NAW дають можливість ідентифікувати основні чинники суб'єктивного добробуту, що впливають на макроекономічному рівні на суспільний добробут. Деталізація та оцінка окремих компонентів суб'єктивного добробуту дозволяє визначити психологічні причини, що впливають на задоволення життям населення, а отже на загальний рівень добробуту нації.

В останні роки як результат зростаючої ролі емоційного задоволення життям населення на перший план при оцінці добробуту населення виходить не економічний, а соціальний добробут, з метою визначення якого з'являються нові показники. Так у липні 2006 р. міжнародною організацією NEF був розроблений *міжнародний індекс щастя* (HPI), який являє собою індекс, що відображає добробут людей та стан навколишнього середовища в різних країнах світу. Головним завданням індексу є відобразити “реальний” добробут націй. На думку авторів міжнародного індексу щастя, порівняння значення ВВП країн світу у визначенні добробуту населення вважається недоречним, оскільки кінцева мета більшості людей не бути багатими, а бути щасливими та здоровими.

Для розрахунку HPI використовуються три показники: суб'єктивна задоволеність життям людьми; очікувана тривалість життя; “екологічний слід”.

Екологічний слід – міра впливу людини на середовище проживання, що дозволяє розрахувати розміри прилеглої території, необхідної для виробництва споживаних нами ресурсів і збереження відходів [3].

За даними офіційної сторінки міжнародного індексу щастя Міжнародної організації NEF [5], індекс розраховується за формулою (3):

$$HPI = \frac{\text{Суб'єктивна задоволеність життям} \times \text{Очікувана тривалість життя}}{\text{Екологічний слід}} \quad (3)$$

Відповідно до останніх розрахунків HPI, що проводилися на початку 2012 року, Україна знаходиться на 100-му місці із 151 держави світу, що брали участь у розрахунках. Рейтинг щастя очолили Коста-Ріка, В'єтнам і Колумбія.

До інших економічних, екологічних і соціальних показників, що додатково характеризують добробут нації, можна віднести [10]:

1. Індекс суспільного здоров'я (Index of social health, 1987, Фордхемський університет) – це агрегований індекс, який використовує шістнадцять індикаторів зі всіх стадій життя людини в сферах здоров'я, зайнятості, прибутку, освіти і безпеки.

2. Індекс багатства (Wealth index, 1995, Світовий банк) включає чотири види національних активів, щоб визначити реальне багатство націй: природний капітал (природні екологічні ресурси), виробничі фонди (фабрики, інфраструктура, фінансові активи), людські ресурси (освіта, здоров'я, продуктивність, робоча сила) і соціальний капітал (моральні принципи і норми, соціальні цінності, соціальна інфраструктура).
3. Індекс соціального прогресу (Index of social progress, 1998, ООН) складається із 36 соціальних індикаторів, що поділяються на 10 підіндексів: освіта; здоров'я; статус жінок; захист; економічна, демографічна, географічна, політична активність; культурна різноманітність; підтримка добробуту.

Висновки. Кількісно визначити розглянуті індекси непросто. Вся складність полягає в тому, як дати об'єктивну оцінку всім тим видам діяльності, які не мають ринкового характеру, а отже, не можуть бути оцінені в грошовій формі в процесі вільного ринкового обміну. Разом з тим відсутність єдиного інтегрального показника суспільного добробуту населення країни є свідченням відсутності узгодженого підходу до визначення його структури, методологічних підходів до його вимірювання та розрахунків кількісних (економічних) та якісних (соціальних) складових такого показника.

20–22 червня 2012 у м. Ріо-де-Жанейро (Бразилія) відбулася Конференція ООН зі сталого розвитку “Ріо + 20”, яка стала найбільшою міжнародною подією десятиліття, та підтвердила незмінність глобального курсу на сталий розвиток. Рішення конференції стали потужним імпульсом для розв'язання таких практичних питань: посилення інтеграції трьох складових сталого розвитку (економіки, екології та соціального розвитку), зміна моделі розвитку в бік зеленої економіки та зеленого зростання, вдосконалення методів вимірювання добробуту і прогресу.

Отже, безсумнівним є факт актуалізації питання окреслення показників, які, крім ВВП, доцільно використовувати у розрахунках економічного та суспільного добробуту нації, визначення підходів до вимірювання величини цих показників та удосконалення алгоритмів їх розрахунку.

Список літератури

1. Економічна теорія. Політекономія : підручник / ред. В. Д. Базилевич. – 7-ме вид., стер. – К. : Знання-Прес, 2008. – 719 с.
2. Офіційний сайт Відділу ООН по статистиці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesF/SeriesF_22E.pdf.
3. Офіційний сайт Global Footprint Network [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/footprint_basics_overview/

4. Офіційний сайт The Human Development Report Team [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi/>
5. Офіційна сторінка The Happy Planet Index організації NEF [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.happyplanetindex.org/>
6. Пигу А. Экономическая теория благосостояния / А. Пигу ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1985. – Т. 1.
7. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки / Г. О. Пухтаєвич. – К. : КНЕУ, 2005. – 254 с.
8. Семюельсон П. А. Макроекономіка / Пол А. Семюельсон, Вільям Д. Нордгауз / пер. з англ. – К. : Основи, 1995. – 544 с.
9. Afsa C. Survey of Existing Approaches to Measuring Socio-Economic Progress. Commission on the Measurement of Economic Performance and social Progress [Електронний ресурс] / C. Afsa, D. Blanchet. – Insee-OECD. April 2009. – Режим доступу : <http://www.rrojasdatabank.info/dev0040.htm>.
10. Corinne Harris C. Reports on the Identification of Rural Indicators for Rural Communities [Електронний ресурс] / C. Corinne Harris, M. Burns // New Rural Economy Project, Phase 2 (NRE2). – 2004. – September. – Режим доступу : http://nre.concordia.ca/_ftp2004/reports/rural_secretariat/RS_Final_Reports/Report3_SocialProgress.pdf.
11. Hoffred J. Measuring the Eco-efficiency of Welfare Generation in a National economy [Електронний ресурс] / J. Hoffred. – University of Tampere. – 2001. December, 7. – Режим доступу : <http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5252-6.pdf>.
12. Michaelson J. National Accounts of Well- Being: bringing the real wealth onto the balance sheet [Електронний ресурс] / J. Michaelson, S. Abdallah, N. Steuer и др. – NEF. Jan 2009. – Режим доступу : <http://www.nationalaccountsowellbeing.org/learn/download-report.html>.
13. Stiglitz J. E. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress [Електронний ресурс] / J. E. Stiglitz, A. Sen, J. P. Fitoussi. – CMEPSP. –2009. September, 14. – Режим доступу : http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf.

Отримано 19.12.2012

Summary

The article is dedicated to the basic indexes of economic and public well-being, their feature and structure. The measurement methods of the public welfare development are analyzed and the necessity of their improvement are grounded in the article.